

ПИЈЕЊЕ ИЗ ВЕЛИКЕ РАКИЈСКЕ ЧАШЕ У ИБАРСКОМ КОЛАШИНУ: ПРАКСА У УЛОЗИ ОБЛИКОВАЊА РОДНИХ ИДЕНТИТЕТА

Тему рада представља пракса пијења из велике ракијске чаше код Срба у Ибарском Колашину, пределу на северозападу Косова и Метохије. Наведену праксу посматрам као аспект културе који колашински Срби доживљавају као део своје традиције, док је акценат у раду стављен на сагледавање образаца одвијања ове праксе, односно улога и односа унутар ње. Полазећи од становишта по ком се кроз употребу алкохола, као социјалну активност, рефлектују различити друштвени феномени, пажња у раду усмерена је на анализу пијења из велике ракијске чаше као праксе састављене од елемената којима се успостављају „границе“ између мушкараца и жена, односно који, другим речима, служе као средство обликовања родних идентитета. Истраживачки поступак примењен у раду базиран је на коришћењу квалитативних метода, пре свега разговора са саговорницима. Приказани резултати добијени су на основу теренског истраживања у Зубином Поток, средишту Ибарског Колашина, спроведеног у више наврата током 2021. и 2022. године.

Кључне речи: пракса пијења, велика ракијска чаша, Срби, Ибарски Колашин, Косово и Метохија, родни идентитет.

Ибарски Колашин је предео у оквиру покрајине Косова и Метохије, који се налази на северозападу ове територије.³ Као део старе Рашке, ово подручје било је центар средњовековне државе Немањића, насељено православним српским становништвом. Карактер већински српске средине Ибарски Колашин задржао је до данас, али се, демографски, његово становништво од

---

¹ alek.pavlovic@hotmail.com

² Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада Института за српску културу из Приштине, са привременим седиштем у Лепосавићу, по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије број: 451-03-47/2023-01/200020 од 03. 02. 2023. године.

³ Садашње име Ибарског Колашина није старије од 350 година. Део топонима који у њему данас постоје, међутим, знатно дужег је трајања, што говори о континуитету вековног живљења на овом подручју (Зарковић, 2008: 153).

средњег века знатно променило. Доласком Турака стари српски живаљ помера се према северу, док кроз рашке крајеве почињу да се крећу миграционе струје из динарских крајева – Црне Горе и Херцеговине, као и из косовско-метохијске области. Процеси иселјавања из Ибарског Колашина, односно пролажења миграционих струја, трајали су више векова. Они су присутни практично све до најновијег доба, како кретањем унутар самог подручја, тако и пресељавањем, нарочито ка Шумадији и другим крајевима у унутрашњости Србије (Бјеладиновић, 1979: 57-58). Последњи догађаји, проузроковани српско-албанским сукобом 1998/1999. године, рефлектовали су се на становнике Ибарског Колашина и њихов положај. Будући да ово подручје представља компактну српску средину, без већег удела Албанаца, и са централном Србијом као залеђем са севера и запада, колашински Срби су у наведеним околностима углавном остали поштеђени последица међуетничких конфликта, ратних разарања, па и расељавања (Ћирковић, 2009: 151).

Теренска истраживања становништва Ибарског Колашина вршена су у више наврата. Њих, ипак, нема у довољно великом броју. Још Петар Ж. Петровић 1959. године констатује да ово подручје представља „мало проучени наш планински предео у горњој долини Ибра“ (Петровић, 1959: 53). Пре Петровића нешто слично опажа Милисав Лутовац, зачетник темељног изучавања Ибарског Колашина, који овај предео означава као „најмање испитан крај наше земље“ (Лутовац, 1954: 3). До средине 20. века антропогеографска, етнологска и сродна истраживања у Ибарском Колашину уистину су ретка, толико да се у српској научној литератури до наведеног доба може регистровати тек понеко дело у ком су представљени резултати проучавања везаних за поменуто подручје (в. Влаховић, 1938, 1939, 1939а; Филиповић, 1940). Студија заснованих на теренском истраживању Ибарског Колашина у каснијем периоду има нешто више, па је до краја 20. столећа, затим и доцније, све до данас, објављен изванредан број радова чији је допринос познавању културног наслеђа и народне традиције посматраног предела несумњиво драгоцен (в. Бјеладиновић, 1979; Бован, 2005; Божовић М., 2002, 2005; Божовић Б., 2005; Ђорђевић, 2005, 2009; Сикимић, 2009, 2010; Ћирковић, 2009; Пумпаловић, 2016).

1. Предмет и циљ истраживања

Сегмент културног наслеђа Срба у Ибарском Колашину који као засебан предмет скоро да није истраживан односи се на део народне традиције повезан са концептом *хране*, или *исхране*, под којим се подразумева једна од примарних људских тековина, заступљена у свим културама, која се независно од свих околности непрекидно обнавља и траје (Радојичић, 2012: 15). Иако на први поглед делује као једноставна ствар, употреба хране пред-

ставља сложена културну појаву, прожету бројним симболичким значењима, која служи као средство обликовања, али и очувања низа друштвених односа, улога и идентитета (Радојичић, 2017: 430-431). Реч је о *тоталном друштвеном феномену*, будући да се човеков живот практично окреће око хране (Hiršfelder, 2006: 18), у тој мери да је исхрана повезана са готово свим сферама живота људи, почевши од привреде, преко здравства, религије, уметности, до социјалних веза и популарне културе, при чему она има и улогу чувара прошлости, али и чиниоца креативности и иновација (Радојичић, 2017: 430-431).

Полазећи од настојања да властитим ангажманом пружим допринос истраживању културног наслеђа Срба у Ибарском Колашину, тема коју у овом раду представљам односи се управо на област која се може довести у везу са концептом исхране, а то је употреба алкохолних пића. У фокусу рада, наиме, налази се пракса пијења тзв. *меке* ракије⁴ из велике ракијске чаше, широко распрострањена у Ибарском Колашину, коју локално српско становништво доживљава као неизоставни елемент свих важних и мање важних догађаја у животу своје заједнице, али и као обележје своје традиције и свог регионалног идентитета.⁵

О пијењу *меке* ракије из велике ракијске чаше, коју Срби у Ибарском Колашину зову „чајна“,⁶ већ сам писао (в. Павловић, 2022). Реч је о раду заснованом на теренском истраживању спроведеном претежно у Зубином По-

⁴ Под *меком* ракијом Срби у Ибарском Колашину подразумевају ракију која нема много алкохола у себи, због чега је питкија и слабија у односу на *љуту* ракију. Прави се углавном од шљиве, и то са процентом алкохола који, како колашински Срби кажу, износи „двадесет и пет степени, односно десет гради, с тим да може да варира од девет до једанаест гради; све што је преко тога, онда то више није мека ракија“.

⁵ Иако је колашински Срби сматрају *својом*, пракса пијења из велике ракијске чаше забележена је и у другим крајевима Косова и Метохије. У северној Метохији велика ракијска чаша се користила под једним општим именом – „велика“, док се у селима пећке околине због своје величине она звала *мајком* мале чаше (Букумирић, 1997: 17). Пијење ракије из велике чаше забележено је и у области Косова Поља (Дебељковић, 1907: 189, 207, 214-215, 217, 228). Поред Ибарског Колашина, велика ракијска чаша данас се користи практично на целом подручју Косова и Метохије северно од реке Ибар. Срби на територији општине Лепосавић ову чашу зову „врућара“.

⁶ У питању је чаша запремине једног децилитра, са обликом обрнуте зарубљене купе. Спољња површина зидова чаше изобразана је по вертикали, тако да наликује фалтама или полама на сукњи. Бразде су међусобно удаљене око десет милиметара и иду у висину око седам и по сантиметра, након чега се завршавају „цртом“, изнад које су спољни зидови чаше, у висини од око једног и по сантиметра, до горње ивице чаше равни, тј. глатки. Површина „фалти“ конусног је облика, а њихов укупан број је шеснаест. Сам назив „чајна“ колашински Срби тумаче углавном на исти начин, а то је да он долази отуда што се некада, у *турско време*, из оваквих чаша пио чај, након чега се, када је ушла у ширу употребу, из ње почела да пије ракија. На описаном изгледу „чајне“ чаше Колашинци обавезно инсистирају.

току, средишту Ибарског Колашина,⁷ у више наврата током 2021. и 2022. године. Рад је био мотивисан жељом да на светлост дана изнесем приказ пијења из „чајне“ чаше, као једног, у научној, али и широј друштвеној јавности, мало познатог елемента српске културе на Косову и Метохији, при чему је акценат у раду био стављен на презентовање личних, субјективних доживљаја истраживаног феномена, датих из угла његових непосредних актера. Ова студија донела је наративну грађу која је својим богатством посведочила о значају који пијење из „чајне“ чаше за Србе у Ибарском Колашину има, док је закључцима студије указано на традицију дугог трајања наведене праксе, али и њену комплексност, нарочито са аспекта улоге коју она има као чинилац социјалних интеракција, те процеса успостављања граница социјалних идентитета и учвршћивања социјалних веза (Павловић, 2022: 403-404).

Резултати које у овом раду представљам могу се посматрати као наставак поменутог истраживања, чији је циљ продубљивање аналитичког приступа пијењу из велике ракијске чаше као чиниоца друштвених односа код Срба у Ибарском Колашину. Тема рада иницирана је закључцима у претходно обављеном истраживању, који су указали на то да спрам образаца одвијања, улога и релација унутар ње, наведена пракса, између осталог, показује особине средства за успостављање „граница“ између мушкараца и жена, односно функције обликовања родних идентитета. Полазиште за овакву тезу чинили су наративи саговорника који су садржавали саопштења о томе да *меку* ракију из „чајне“ чаше не пију само мушкарци, али да жене то чине углавном „у границама својих могућности“, и слично, као и о томе, на пример, да ракију из велике ракијске чаше приликом било ког догађаја служе искључиво мушки чланови домаћинства, или мушки чланови родбине, док особе женског пола у послуживању не учествују (исто: 404). Имајући речено у виду, рад који овде представљам заснован је на настојању да праксу пијења ракије из „чајне“ чаше сагледам ближе у контексту њене употребе као фактора од значаја за обликовање родних идентитета међу Србима у Ибарском Колашину. Идеја је да резултати рада послуже као допринос целовитијем разумевању истраживаног феномена, тј. расветљавању друштвене улоге коју овај елемент културног наслеђа колашинских Срба унутар истраживане заједнице има.

Теоријско-методолошки приступ

Теоријски, у раду се ослањам на премису по којој је пијење одувек, и у свим културама, представљало саставни елемент друштвеног живота, а алкохол често употребљавану супстанцу уз коју се обележавају и славе сви до-

---

⁷Зубин Поток је административни, културни и економски центар истоимене општине која се са Ибарским Колашином територијално подудара. Поред овог насеља, општину Зубин Поток чини још 63 села и насеља (Гаљак, 2019: 19-20).

гађаји од значаја за човека. Пијење се, у том смислу, дефинише као есенцијално друштвени чин, односно као аспект културе који говори доста тога о сâмом друштву. Оно рефлектује родне, етничке, класне и друге односе, значењске и вредносне системе, улоге и положаје појединца у друштвеној структури. Пијење има улогу у приватним и јавним обрасцима друштвено прихватљивог/неприхватљивог понашања, док оно може да служи и као елемент који учествује у изградњи и репрезентацији локалних, регионалних, националних, културних и родних идентитета (Milanović, 2016: 93-97). Употреба алкохола вероватно најважнију улогу има управо у обликовању категорије рода, па се у многим културама мушкост често мери количином попијеног пића, док се од жена очекује да пију мање, или да пију другачија пића од мушкараца, или, пак, да се у односу на мушкарце другачије понашају приликом конзумирања алкохола (Dietler, 2020: 120). Потребу мушкараца да своју мушкост доказују пијењем алкохолних пића антрополози доводе у везу са патријархалним карактером друштва, у ком је у модерном добу, али и раније током историје, мушкарац упућен на то да пије како би захваљујући реалним и симболичким својствима алкохола увек изнова стицао осећање моћи. Од мушкараца се, дакле, очекује да слободније и неумереније конзумирају алкохол у односу на женски део популације како би и на тај начин потврдили свој друштвени статус и родну улогу мушкараца (Martin, 2001: 12, 134). Употреба алкохола у улози обликовања рода није непозната ни у српској традицији. Његова конзумација, пре свега међу мушкарцима, често је присутна као ознака зрелости и потврда уласка у свет одраслих. Још у српском варошком друштву настаје мода „одласка у кафану“, присутна код Срба практично до данас, где су се мушкарци различитих друштвених профила „скоро свакодневно ,причешћивали‘ одлазећи у одређено време на ,чашицу““ (Кнежевић, 1978: 116).

Тема коју у раду истражујем, методолошки гледано, сагледавана је „изнутра“, кроз субјективну перцепцију Срба у Ибарском Колашину. Акценат је био стављен на дискурс, сходно чему су у истраживању коришћени квалитативни приступи, пре свега разговор са саговорницима. Примена овог метода подразумевала је употребу полуструктурираног интервјуа, који је вођен помоћу упитника, али тако да је саговорницима било допуштено да на постављена питања одговарају без строгих ограничења, што је погодно доносило добијању нарративне грађе која је садржала вредна саопштења која су саговорници давали спонтано. Материјал за потребе рада добијен је на основу теренских истраживања која су ми омогућила израду раније поменуте студије о пракси пијења из „чајне“ чаше (Павловић, 2022), а која сам, пре свега у Зубином Потоку, спровео у више наврата током 2021. и 2022. године. Узорак саговорника обухваћених истраживањем чинили су мушки припадници истраживане заједнице, углавном старије животне доби.⁸ Ова-

⁸ Узорак је формиран по тзв. принципу грудве снега, под којим се подразумева начин формирања налик „ланчаној реакцији“, којом се број саговорника увећава „настављањем“,

ко је добијен узорак непробабилистичког типа,⁹ који се није могао узети као репрезентативан за целокупну српску популацију у Ибарском Колашину, сходно чему се од резултата истраживања нису могла очекивати строга уопштавања, нити једнозначни закључци од значаја за проучавану тему.

Резултати истраживања

Вероватно нема пића које је у српској култури толико присутно као што је то ракија. Током векова, све до данас, живот Срба проткан је употребом ракије, било у свакодневним приликама, или у обичајно-обредном контексту.¹⁰ Ово алкохолно пиће познато је по томе што се традиционално користи као знак гостопримства, при чему се оно често конзумира уз наздрављање, као видом усменог народног стваралаштва заступљеном посебно на догађајима свечаног карактера. О значају ракије за Србе говори чињеница да је њена употреба све до најновијег доба повезана са готово свим догађајима из животног циклуса појединца, тако да она прати све важне тренутке на човековом животном путу, од рођења, преко венчања, па до смрти (Кнежевић, 1978: 114-116, 120).

Статус ракије код Срба у Ибарском Колашину не разликује се у односу на статус овог алкохолног пића било где другде међу српским становништвом, не само на Косову и Метохији. Ипак, поред *љуте* ракије, распрострањене код свих Срба, код Колашинаца се, као што је поменуто, пије и *мека* ракија. Обе врсте ракије налазе се у свакодневној употреби, али се и једна и друга ракија користе приликом свих догађаја у животу припадника заједнице, без обзира на њихов карактер. Пијење *меке* ракије за колашинске Србе има посебан значај, нарочито из разлога што конзумацију овог пића, која се обавезно практикује уз употребу велике ракијске чаше, они сматрају делом своје традиције, односно својим, како истичу, „заштитним знаком“. За разлику од пијења *љуте* ракије, које се обавља углавном спрам начина присутног свуда код Срба, употребу *меке* ракије прати систем специфичних правила, али и односа и улога унутар ове праксе.¹¹

„повезивањем“ или „укрупњивањем“, односно онако како се грудва снега увећава котрљањем низ снегом покривену косу равну (Вучинић Нешковић, 2013: 33-34). То значи да сам до саговорника долазио превасходно по препоруци, тј. на основу њихових међусобних познанстава.

⁹ Узорак непробабилистичког типа представља узорак чије се јединице бирају према одређеним преференцијама, због чега он не одражава репрезентативну слику проучаване заједнице. Код узорка пробабилистичког типа, са друге стране, свака јединица узорка може се по својим карактеристикама може узети као репрезент популације чији је део (Вучинић Нешковић, 2013: 32-33).

¹⁰ Више о обредној употреби ракије код Срба, пре свега у сеоском делу друштва, видети у Kerewsky-Halpern, 1985.

¹¹ Опширније о детаљима и начинима одвијања праксе пијења из велике ракијске чаше, датим кроз призму наратива Срба у Ибарском Колашину, видети у Павловић, 2022.

Догађаје приликом којих ракију пију из велике ракијске чаше колашински Срби, како сâми кажу, деле на две групе: „на радост“ и „на жалост“. У прву групу убрајају се весела и сви догађаји свечаног карактера, као и поједине свакодневне ситуације у којима се исказују гостопримство, пријатељство, и слично. Најважнији догађаји овог типа су венчање, рођење детета, крштење, прослава Божића, Ускрса, крсне славе, стицање пунолетства, некада је то био испраћај у војску, итд. У другу групу догађаја убрајају се догађаји везани за сахрану покојника, односно погребну праксу. То су, према терминологији Колашинаца, *укопи* и *делбе*. Сваки од наведених догађаја подразумева постављање *совре*, што значи изношење и конзумирање хране. Ракија из велике ракијске чаше, у том случају, не пије се на почетку неког догађаја, већ углавном када почне да се *мези*. Код догађаја „на радост“, након што су се присутна лица послужила кафом, *љутом* ракијом, вином, пивом, соком, и слично, домаћин у одређеном тренутку, када процени да су се гости „опустили“, уз пригодан говор предлаже да се „пусти чајна“, чиме даје знак да пијење *меке* ракије из велике ракијске чаше може да почне. Када је реч о догађајима „на жалост“, ту је присутан строжији протокол, који гостима налаже да се прво послуже вином и *панаџом*. После овога пију се по две мале чаше *љуте* ракије, а затим се у великој чаши служи *мека* ракија.

Из велике ракијске чаше на догађајима свечаног карактера пије се у част лица којима припадају главне улоге – домаћина, младе, младожење, итд. Пије се за срећу, радост, благостање. Приликом *укопа* и *делби*, односно сахрана и помена, пијење је намењено души покојника. Без обзира на то о којој врсти догађаја је реч, пракса пијења *меке* ракије увек се одвија уз здравицу, или наздрављање. На свечаним догађајима за једним столом пије се из једне, исте чаше, док се код догађаја везаних за погребну праксу за истим столом користе две чаше. У првом случају, то изгледа тако што домаћин, који обично *меку* ракију први пије, наздравља особи која седи у *вр совре*,¹² након чега овај, пошто прими чашу, наздравља првоме који седи са његове десне стране. Овај са десне стране, када до њега чаша дође, наздравља оном који седи до њега или особи са супротне стране стола. Лице које здравицу прима наздравља на исти начин следећем, и тако редом.¹³ Према наведеном опису, пијење уз здравицу одвија се све док чашу не приме сви који за столом седе. Када се први круг заврши, онај у дну *совре* наздравља ономе који седи у челу стола, након чега овај поново узима чашу, али сада наздравља било коме за столом, по сопственом нахођењу. Тако исто чини и

¹² Место у *вр совре*, односно у врху стола, или астала, обично припада некоме од угледа, чија је улога да „руководи“ дотичним догађајем. То је најчешће комшија, или неки старији мушки члан фамилије, који „зна да води ред“.

¹³ Особа која здрави каже: „Здрав си!“ Или: „Здрав си, пријатељу!“ Може да дода: „Бог ти дао здравље!“, а може да одржи и говор. Онај коме је здравица намењена и који прима чашу одговара: „Хвала! Бог ти дао живот и здравље!“ Варијација има више, па може да се одговори, и овако: „Хвала! Нек ти је слатко, да ти се све претвори у крв и у лој!“

онај коме је здравица упућена, а онда редом и сви други којима се здрави и који чашу приме. Ланац наздрављања овако може да траје у недоглед, све док има гостију који су расположени да пију. Приликом *укопа* и *делби* домаћин исто први наздравља, такође особи која седи у *вр совре*, након чега овај наздравља лицу са своје десне стране. У исто време, лице које седи лево од онога ко је у врху стола добија другу чашу, с тим да њему претходно нико не здрави. Након што ракију попију, ова два лица здравицу упућују особама које седе до њих, са исте стране стола.¹⁴ Они који приме здравицу настављају даље исто: када попију ракију, здраве следећем до себе, после чега се низ наставља све док обе чаше не стигну до краја своје стране стола. Пошто је у питању догађај у ком нема места весељу, после прве велике чаше пијење ракије приводи се крају. Једну чашу, тада, пију тројица која седе у *вр совре*.¹⁵ После тога, домаћин који је у жалости упућује захвалност гостима због тога што су му дошли у кућу, и у то име испија још једну велику чашу, наздрављајући при том ономе ко седи у врху стола.¹⁶

У систему односа и улога унутар праксе пијења из велике ракијске чаше код Срба у Ибарском Колашину задатак да *меком* ракијом послужује учеснике одређеног догађаја припада превасходно организатору тог догађаја, односно домаћину. Уколико су у кући отац и синови, та улога припада оцу. Ако домаћинство чине три генерације мушких чланова, у тој улози може да се нађе и деда, што нарочито важи у случају када је реч о прослави крсне славе коју као домаћин увек слави најстарији мушки члан у кући. Саговорници из Зубиног Потока, који су у својим домаћинствима практично сви представљали најстарије мушке главе, истицали су да је обавеза да *меком* ракијом у великој чаши служе госте пре свега њихова. То је значило да њима припада улога да стојећи, са ибриком у једној руци, и „чајном“ чашом у другој руци, иду од госта до госта, и да након што један гост после здравице испије чашу ракијом напуне чашу за следећег госта, који здравицу прима:

---

¹⁴ Особа која здрави овде каже: „Здрав си!“ . Лице које здравицу прима одговара: „Бог душу да прости!“

¹⁵ Лице које седи у *вр совре* овом приликом се обраћа присутнима и захваљује им се на томе што су се окупили ради давања помена покојнику. Након што попије трећину ракије из чаше, три пута каже: „Бог душу да му прости, остатку живот и здравље!“ Када и друга двојица попију свој део ракије, први опет проговара: „Опрошћавајте домаћинску ракију!“ То значи да домаћин ракију више неће служити, односно да је завршетак помена близу.

¹⁶ Ракија коју домаћин овом приликом испија зове се *поклонска*. У питању је ракија коју су гости донели на поклон ожаловљеној породици. Некада се на име овог поклона доносила искључиво ракија, док је касније ова пракса промењена, па су гости, поред ракије, доносили уље, кафу, шећер, и слично. Данас се поклони најчешће дају у новцу, што значи да *поклонску* ракију припрема углавном домаћин. Ову чашу, дакле, он упућује гостима у знак захвалности. Том приликом, обраћа им се речима: „Ви мени дошли на жалост, ја свима вама да вратим на радост и весеље“. Домаћин здрави оном у *вр совре*, након чега би овај ракију такође требало да попије и да здрави следећем. Ипак, ово није обавеза. Неко попије, неко не. Када и ова чаша „прође“, више се не пије. Људи се након тога разилазе кућама.

Кад пустим чајну, ја служим. Држим ибрик у једној руци, у другој чајну. Прво здравим оном у вр совре. Кад он попије, ја сипам, или је допуним ако није попио целу. Али ту прву тај у вр совре увек попије целу. Онда идем даље. Кад следећи здрави, па попије, ја сипам или допуним. Тај први ред свако треба да прими чашу. Ако не може да попије целу, онда колико може. И онда је врати мени. Он је здравио оном до себе, ја онда дајем чашу њему. Сипам, или допуним, и тако редом. (1958. год., разговор вођен 5. новембра 2021. године)

Ја држим ибрик. Ја сам домаћин. (...) Ја први понудим комшији који ми је у вр астала: Здрав си комшија! Добро си ми дошао, помози Боже! Дај Боже све што је добро. Дабогда ову кућу да обрадује, као и твоју и свих нас овде! Здравим ја, попијем до краја. Домаћин је дужан да попије до краја. (...) Сипа чашу и даје је оном у вр астала, коме је здравио. Сад овај здрави, обично оном десно од њега. (...) Сад тај други узима чашу, ја је као домаћин поново наспем, или допуним онолико колико је овај пре њега попио. (1955. год., разговор вођен 4. фебруара 2022. године)

Главну улогу у послуживању *меке* ракије домаћин може да препусти некоме другоме, али то се догађа обично после извесног времена, након што неколико пута великом ракијском чашом он послужи све госте. Неретко се ова дужност препушта из разлога што домаћини, како кажу, желе и сâми мало да се провеселе, да седну и поразговарају са гостима, најзад и да се одморе и окрепе уз јело изнето на сто. Улогу *слуге*, у том случају, преузима син. Ако домаћин нема сина, или нема порода уопште, то може да буде било који мушки члан шире породице:

Ја сам домаћин. Док служим, ибрик и чајна су код мене. Обично служим први ред. Ону прву, а понекад другу, трећу. Служим док не крене. Док не почне да се пије. Кад видим да је расположење добро и да чајна иде, онда седнем. Тада дам сину и он настави да служи. (1962. год., разговор вођен 23. новембра 2021. године)

Домаћин стоји док не прође трећа. Ја служим три реда, та прва три реда. Онда ја седнем до овога у вр совре, или, није битно где, до њега близу горе, а оставим сину. Ко нема сина, остави неког заменика да служи, неко ко је млађи. (1949. год., разговор вођен 4. фебруара 2022. године)

Ја држим ибрик. Ја сам домаћин. Али не морам ја, може било који мушки члан породице да држи ибрик и да служи. Код мене, то сам ја. (1955. год., разговор вођен 4. фебруара 2022. године)

Док приликом прославе крсне славе, венчања, или неког другог догађаја „на радост“, ракију у великој ракијској чаши служи искључиво једна особа мушког пола, за време *укопа* и *делби* ово увек чине два мушкарца. Домаћин тада служи углавном само вино, и то обично непосредно након што гости седну за сто,¹⁷ док ракију служе рођаци, братанци, сестрићи, браћа. С

¹⁷ Прво што се приликом помена у кући покојника ради јесте „господање“ за покој душе преминулог. Лице које седи у *вр совре* и неколико особа које су му за столом најближе тада тихо изговарају „Господи помилуј, господи помилуј, господи помилуј нас. Бог да му душу прости!“ Онај што се налази у *вр совре* након овога се прекрсти и попије чашу вина. То учине и лица која се налазе око њега, а затим и сви окупљени за столом.

обзиром на то да се овом приликом служе две велике ракијске чаше, наведена пракса изгледа тако што се са сваке стране стола налазе по две особе мушког пола: једна држи ибрик, а друга „чајну“ чашу. Прва особа из ибрика сипа ракију у чашу, док друга особа чашу са ракијом служи гостима.

Иако су пијење из велике ракијске чаше описивали као праксу којом руководе искључиво мушки чланови домаћинства, тако што њима припада улога да „пуштају чајну“, а затим да *меком* ракијом послужују госте, саговорници обухваћени истраживањем указивали су на то да сâмо пијење из велике ракијске чаше не представља чин на који ексклузивно право имају једино мушкарци. Да *меку* ракију конзумирају, како су саопштавали, могу сви, без обзира на родну припадност. Штавише, готово у свим ситуацијама, било да је реч о догађајима „на радост“, или, пак, „на жалост“, од свих гостију окупљених за столом очекује се да прихвате „чајну“ и да из ње ракију попију. Пожељно је, у том смислу, да на весељима обавезно свако попије прву чашу, и мушкарци и жене. Код помена и сахрана такође се не прави разлика, што значи да се и од мушкараца и жена очекује да приме ону једну чашу која се служи са обе стране стола. Ако неко није у стању да попије целу чашу, без обзира на то о којој врсти догађаја је реч, подразумева се да треба да попије онолико колико може. Уколико одређена особа није у могућности да ракију попије нимало, или ако јој то није дозвољено (из здравствених разлога, и слично), сматра се да је она дужна да чашу, након што је прими, пољуби и проследи даље.

На основу наведеног, произлази да пракса пијења из велике ракијске чаше не представља искључиво „мушку ствар“. У њој могу да партиципирају и жене, док, са друге стране, не значи да у њој мушкарци обавезно морају да учествују. У саопштењима саговорника из Зубиног Потока, другим речима, између мушкараца и жена по овом питању није прављена стриктна разлика. Саговорници су, штавише, указивали на то да се у појединим ситуацијама од жене очекује да пије, посебно, на пример, у случајевима када се мајци која жени сина или удаје ћерку у току свадбеног весеља наздравља, на шта пијењем из „чајне“ чаше, а затим и наздрављањем, она треба да одговори. Ипак, иако су у начелу пијење *меке* ракије описивали као праксу у којој нема ограничења дефинисаних родном припадношћу, саговорници су у својим наративима јасно указивали на то да пијење наведеног алкохолног пића везују превасходно за мушки део заједнице. Најчешће су, у том смислу, на посредан начин износили виђење положаја жена у структури улога у посматраној пракси, које је углавном било такво да је са становишта учешћа у пијењу из велике ракијске чаше особама женског пола приписиван споредни значај:

Чајна кад се пусти, она крене да се пије. Домаћин иде и служи све. Прва чаша мора сви да попију. Послуже се сви низ астал, и жене и деца. (...) Попијеш колико можеш. Не мораш целу. (1958. год., разговор вођен 5. новембра 2021. године)

Кад један попије, овај му врати, он наточи следећу и даје оном поред. (...) Овај опет даје следећем. Не мора да попије целу. Имаш ти жене, каже: Ја не пијем. Она прескочи. (1955. год., разговор вођен 4. фебруара 2022. године)

Конзумирају ту ракију исто и наше жене. Кад жена не пије – не пије, али ако је то њено весеље, кад ти наздрављаш домаћици, домаћица не може то да прескочи. Мора да је попије. Жене попију једну, две, трећу. Поготово ако жена жени сина или удаје ћерку. Жене пију, али у границама својих могућности. (1947. год., разговор вођен 4. фебруара 2022. године)

Има жене које попију. Да приме чашу обавезно, ту прву. Попије колико може. Али ретко попије целу. Буде да попије једну, па и две, али то онда кад не може да, јел, ескивира... Да избегне, што се каже. На свадбу, ако жени сина, па јој се здрављава, онда мора да попије. Мора да издржи (смех). (1960. год., разговор вођен 17. фебруара 2022. године)

Из наратива саговорника проистицало је да су они практично подразумевали да се ограничења у пијењу из велике ракијске чаше, повезивана са женама, на мушкарце, уопштено гледано, не односе. Говорећи о наведеној пракси, наиме, саговорници су ствари описивали из властите родне перспективе, чиме су, саопштавајући ставове о улози жена у пијењу из велике ракијске чаше, у ствари откривали свој имплицитни однос према сопственој позицији у посматраном феномену. Та позиција се, према њиховом виђењу, несумњиво доживљавала као неприкосновена, што је, преведено на ниво перципирања родних односа, значило поистовећивање сопствене родне улоге мушкараца са улогом главних носилаца праксе пијења из велике ракијске чаше. На ово су саговорници указивали посебно у оним сегментима својих наратива који су се односили на испијање *меке* ракије у већим количинама, праћено наздрављањем, као саставном делу свих догађаја обележених весељем. Водећу улогу у овој активности саговорници су приписивали себи, односно својим мушким рођацима, пријатељима, комшијама, и слично:

То кад крене, нема ограничења. (...) Мени се дешавало да попијем и по петнаес чајни, значи литар и по меке ракије. Има неко ко воли да пије и оће некога ко му је симпатичан да напије, па му здрави мало више. Буде то и шале ради, па не наздравља другима, него само том једном. Па се договоре двојица и онда здраве том једном да би он највише попио. Он може да им врати, да наздравља њима, али може и неком другом, али кад чаша опет дође код те двојице онда они наздрављају њему. То може да траје док можемо да пијемо. (1955. год., разговор вођен 4. фебруара 2022. године)

Већином ми знамо ко може да попије, ко не може. Па онда, кад пређе та трећа чаша, гледа се... Овај може да попије, дај да ја здравим њему, нећу да здравим оном ко не може, па после да каже ја сам му здравио, а он није попио. (...) Кад та три реда прођу, онда се нађу ови који мало више воле, као ја, да цугну. Ја здравим, тражим тебе, знам да волиш да попијеш, ти тражиш онога, воли да попије, онај онога, и тако... (...) По једно десет чајни попијемо на та весеља. (1949. год., разговор вођен 4. фебруара 2022. године)

Ти мало одабереш, видиш ко воли да пије, ти му здравиш. Обично тражиш свог пријатеља да му здравиш. Прво иде прва која је редовна, иде свима ре-

дом. Е после се пије док те жена не изведе са свадбе, или славе (смех). (1947. год., разговор вођен 4. фебруара 2022. године)

Према наведеном, лица која на свадбама, крсним славама и другим догађајима „на радост“ *меку* ракију пију у већем броју „чајних“ чаша у односу на број за који се очекује да треба да попију сви присутни гости, или бар већина, превасходно су мушкараци. Из наратива саговорника види се да је реч о особама које иначе „воле да попију“, чиме је у контексту пијења *меке* ракије из велике ракијске чаше додатно потцртана веза између родног идентитета мушкараца, са једне стране, и праксе конзумирања алкохола, са друге стране. Оно што су саговорници рекли, међутим, показује да у испијању *меке* ракије у већим количинама не учествује сваки мушкарац који присуствује одређеном догађају. Приказани наративи, при том, упућују на претпоставку да међу учесницима активности која подразумева пијење ракије из десет, па и петнаест великих ракијских чаша, жена засигурно нема. У саопштењима саговорника, дакле, напијање меком *ракијом* није описивано као пракса која је строго поистовећивана са мушким родним идентитетом, али је оно перципирано као активност која границу између мушкараца и жена недвосмислено прави.

Завршно разматрање

Резултати истраживања представљени у раду указали су на то да пијење из велике ракијске чаше код Срба у Ибарском Колашину представља појаву фундаменталног друштвеног карактера, у прилог чему говори чињеница да је реч о феномену који се јавља као неизоставни део практично свих колективних догађаја у животу припадника истраживане заједнице. Иако се по свом значају не може посматрати независно од ширег контекста употребе ракије код Срба, пијење *меке* ракије у Ибарском Колашину има својих специфичности. Гледано са аспекта улоге ове праксе као средства обликовања родних идентитета, резултати приказани у раду показали су две ствари. Прво, пијење из велике ракијске чаше представља важан елемент обичајно-обредних пракси колашинских Срба, који својом симболиком, односно обрасцима практиковања, рефлектује, али и репродукује вредности и односе уткане у друштвену структуру становника проучаваног подручја. Као феномен са елементима ритуала, предвиђен да у њему партиципирају сви учесници одређеног догађаја, било мушки, или женски, ова пракса показује особине средства интегративног карактера, усмереног ка потврђивању и јачању повезаности унутар заједнице. Анализа пијења из велике ракијске чаше, у том смислу, указује на то да се ова пракса може посматрати као елемент културе који у исто време изражава и подстиче унутаргрупну кохезију као друштвену вредност. Са друге стране, имајући у виду дистрибуцију улога

унутар проучаваног феномена, где су искључиво мушкарци носиоци функција руковођења конзумацијом *меке* ракије, и узимајући у обзир појаву да практично једино мушки припадници групе учествују у напијању ракијом из велике чаше, наведена пракса несумњиво испољава особине механизма који одражава родне односе, али и утиче на обликовање „границе“ између мушкараца и жена. Ако се схвати на овакав начин, за пијење из велике ракијске чаше код Срба у Ибарском Колашину може се рећи да оно потврђује тезу о употреби алкохола као елемента који учествује у изградњи и репрезентацији социјалних идентитета. Овом праксом се, читано у патријархалном контексту, рефлектује доминантна друштвена улога мушкараца, која подразумева друштвену контролу и моћ, док је њоме припадницима мушког пола истовремено омогућена стратегија за афирмацију њиховог родног статуса унутар заједнице.

О пијењу из велике ракијске чаше као средству обликовања родних идентитета додатно говори чињеница да су се сви саговорници обухваћени истраживањем поистовећивали са улогом носилаца ове праксе. Колико је, међутим, узорак саговорника састављен од мушкараца углавном старије животне доби допринео евентуалним недостацима резултата презентованим у раду остаје да се утврди. У циљу добијања целовитије слике проучаваног проблема проширење структуре саговорника представљало би у неком наредном истраживању императив. У том смислу, неопходно би било обухватити саговорнике различите старосне доби, али и припаднике оба рода. Перцепција истраживаног феномена из угла млађих нараштаја, који су за разлику од старијих генерација пријемчивији за савремене културне трендове, била би драгоцена. На важност наведеног, примера ради, подсећа опажање једног саговорника (1947. год., разговор вођен 4. фебруара 2022. године) који је однос омладине према пијењу из велике ракијске чаше описао тако да она поштује традицију ове праксе, али да она ипак „одлази у кафиће и пије тамо неке ракије, обојене, и (...) неке коктеле“.

Литература

- Бјеладиновић, 1979: Ј. Бјеладиновић, Српска народна ношња у Ибарском Колашину, Штавици и у околини Новог Пазара. Београд: *Гласник Етнографског музеја*, књ. 43, 57-116.
- Бован, 2005: В. Бован, Народне умотворине Ибарског Колашина, у: *Косовско-метохијски зборник*, књ. 3. Београд: Међуодељенски одбор за проучавање Косова и Метохије САНУ, 163-176.
- Божовић Б., 2005: Б. Божовић, *Живот и обичаји народни у Ибарском Колашину*. Зубин Поток: Стари Колашин.

- Божовић М., 2002: М. Божовић, *Говор Ибарског Колашина*. Лепосавић · Косовска Митровица: Институт за српску културу Приштина · Филозофски факултет.
- Божовић М., 2005: М. Божовић, Основне особине говора Ибарског Колашина, у: *Косовско-метохијски зборник*, књ. 3. Београд: Међуодељенски одбор за проучавање Косова и Метохије САНУ, 201-206.
- Букумирић, 1997: М. Букумирић, Из хвостанских села: предмет са мноштвом имена. Исток: *Хвосно*, бр. 4, 17.
- Влаховић, 1938: М. Влаховић, О кумству у Колашину на Ибру. С погледом на кумство у другим крајевима. Београд: *Браство*, књ. XXIX, 139-146.
- Влаховић, 1939: М Влаховић, О ношењу крста у Ибарском Колашину и Пећкој нахији, у: *Županićev zbornik*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 414-416.
- Влаховић, 1939а: М. Влаховић, Неки погребни обичаји у Ибарском Колашину. Београд: *Браство*, књ. XXX, 103-106.
- Вучинић Нешковић, 2013: В. Вучинић Нешковић, *Методологија теренског истраживања у антропологији: Од нормативног до искуственог*. Етнолошка библиотека. Посебна издања, књ. 10. Београд: Српски генеалогски центар.
- Гаљак, 2019: В. Гаљак, *Затирање србског народа Старог Колашина 1941-1947*. Косовска Митровица: Лестве.
- Дебељковић, 1907: Д. Дебељковић, Обичаји српског народа на Косову Пољу. Београд: *Српски етнографски зборник*, књ. VII, 173-332.
- Dietler, 2020: M. Dietler, Alcohol as Embodied Material Culture: Anthropological Reflections on the Deep Entanglement of Humans and Alcohol, in: *Alcohol and Humans: A Long and Social Affair*. Oxford: University Press, 115-129.
- Ђорђевић, 2005: С. Ђорђевић, Један тренутак савременог гуслања: гуслар Слободан Глигоријевић, у: *Живот у енклави*. Крагујевац: Лицеум, књ. 9, 139-166.
- Ђорђевић, 2009: С. Ђорђевић, Издајник или закаснили јунак – причања о Вуку Бранковићу у Ибарском Колашину, у: *Ибарски Колашин – природа и традицијска култура*. Крагујевац: Центар за научна истраживања Српске академије наука и уметности и Универзитета у Крагујевцу, 161-184.
- Зарковић, 2008: В. Зарковић, О почецима савременог Ибарског Колашина. Приштина – Лепосавић: *Баштина*, св. 24, 153-189.
- Kerewsky-Halpern, 1985: B. Kerewsky-Halpern, Rakija as Ritual in Rural Serbia. Boulder: *East European Quarterly*, Vol. XVIII, No. 4, 481-494.
- Кнежевић, 1978: S. Knežević, Alkoholna pića i obredna praksa. Beograd: *Etnološke sveske*, br. 1, 114-122.
- Лутовац, 1954: М. Лутовац, Ибарски Колашин: Антропогеографска истраживања, у: *Насеља и порекло становништва*, књ. 34. Београд: Српски етнографски зборник, књ. LXVII, 1-106.
- Martin, 2001: A. L. Martin, *Alcohol, Sex and Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*. Basingstoke · New York: Palgrave.
- Milanović, 2016: N. Milanović, О alkoholu i pijenju sa „društvene“ strane: od socio-medicinskog pristupa do kulture pijenja. Beograd: *Antropologija*, br. 16, sv. 1, 89-102.

- Павловић, 2022: А. Павловић, Пракса пијења из „чајне“ чаше у Ибарском Колашину. Приштина – Лепосавић: *Баштина*, св. 56, 389-406.
- Петровић, 1959: П. Ж. Петровић, Ибарски Колашин, у: *Из наше народне прошлости I. Запажања и осврти*. Београд: Српска академија наука, 53-71.
- Радојичић, 2012: Д. Радојичић, *Дијалози за трезом: Антрополошка монографија о култури исхране*. Београд: Етнографски институт САНУ · Службени гласник.
- Радојичић, 2017: Д. Радојичић, Храна, у: *Етнологија и антропологија: 70 изабраних појмова*. Београд: Службени гласник · Етнографски институт САНУ, 430-440.
- Сикимић, 2009: Б. Сикимић, Свакодневни живот у Ибарском Колашину, у: *Ибарски Колашин – природа и традицијска култура*. Крагујевац: Центар за научна истраживања Српске академије наука и уметности и Универзитета у Крагујевцу, 117-149.
- Сикимић, 2010: Б. Сикимић, Ибарски Колашин између традиције и свакодневице, у: *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, књ. 1. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 275-289.
- Ћирковић, 2009: С. Ћирковић, Из народне медицине Ибарског Колашина, у: *Ибарски Колашин – природа и традицијска култура*. Крагујевац: Центар за научна истраживања Српске академије наука и уметности и Универзитета у Крагујевцу, 151-160.
- Филиповић, 1940: М. Филиповић, Неки погребни обичаји у Ибарском Колашину. Скопље: *Етнологија*, год. I, св. 3, 178-179.
- Hiršfelder, 2006: G. Hiršfelder, *Evropska kultura hrane. Povest ishrane od kamenog doba do danas*. Beograd: Stylos.

Aleksandar S. Pavlović

DRINKING FROM THE BIG RAKIJA GLASS IN IBARSKI KOLAŠIN: A PRACTICE THAT SHAPES GENDER IDENTITIES

Summary

The attention in this paper is paid to the practice of drinking from the big rakija glass among the Serbs in Ibarski Kolašin, an area in the northwest of Kosovo and Metohija. This practice is considered as an aspect of culture which Serbs in Ibarski Kolašin perceive as an element of their tradition, while the emphasis in the paper is on the research of the patterns of this practice, the roles and relationships between its actors. Starting from the point of view that through the use of alcohol, as a social activity, various social phenomena are reflected, the attention of the paper is focused on the analysis of drinking from the big rakija glass as a practice composed

of elements that establish "boundaries" between men and women, i. e. which, in other words, serve as a means of shaping gender identities. The methodological procedure applied in achieving the set goal was based on the qualitative approach, primarily the conversation with interlocutors. The results presented in the paper were obtained on the basis of field research in Zubin Potok, the center of Ibarski Kolašin, conducted on several occasions during 2021 and 2022.

Key words: drinking practice, big rakija glass, Serbs, Ibarski Kolašin, Kosovo and Metohija, gender identity.